

היוצאים לשאלה: בין שמחים לארץ

אורנה שני

המאמר מתחקה אחר בחורים ה"יוצאים לשאלה" מהקהילה החרדית אל הישראליות החילונית. תהליך זה, שכרוך בהפיכה נפשית ואידאולוגית, חושף פערים תרבותיים ותוכנות אישיות שמעלות תחושות אכזבה קשות משתי החברות: החרדית מחד והחילונית מאידך.

האדם) קודמת לקיומו (סארטר, 1990). לשון אחר, האדם הוא בבחינת "מוגדר", מכאן כל שנותר לאדם לעשות בחייו זה לממש את מהותו. השימוש היומיומי והאינטנסיבי בסמלים בחייו של המאמין, הוא בבחינת גילום האמונה ש"הוא נולד מבטן ולידה להיות מאמין". הקהילה יצקה בנפשו של המאמין את היותו בלתי נפרד מקיום הריטואלים שהם חלק ממנו, זו הגדרת האני התרבותי שלו, הוא עצמו הפך לסמל ולהתגלמות אמונתו.

אורח חייהם של החרדים שמתגלם בריטואלים ובסמלים של אמונתם, העניקו לדרך החיים תוקף בהצגתה כאידאולית להשקפת העולם, כהגשמה של דרך חיים. זו החוויה הדתית המאוד ממשית עבור החרדי, וכך גם השפעתה עליו.

ההתכנסויות של הבחורים בקהילה החרדית נעשות לשם למידה (בישיבה) או תפילה (בבית הכנסת). משך רוב שעות היום מתפלגים הבחורים לזוגות ולומדים ב"חברותות". אין הבחורים נפגשים ביניהם לשם "דיבור" על כוס קפה ועוגה, לא רק מפאת הזמן הדחוק, אלא מפני שלא יבזבזו את זמנו ל"ביטול תורה", ועליו להגות בתורה "יומם וליל" כפי שיעידו המרואיינים.

אכזבה מהקהילה החרדית

חברה שנשמכת על אמת פילוסופית אחת חייבת במשטר נחוש על מנת שמעשיהם וגם אמונותיהם של חבריה יטבעו בחותמה של זו (שביד, 2005). אותה אמת, יאמרו החרדים, היא האלוהים כאקסיומה, זו אינה ניתנת להוכחה או להפרכה. והיא הסיבה שהתשובות של הרבנים לשאלות נוקבות של "היוצאים לשאלה" אודות האמונה חוזרות על עצמן וריקות ממשמעות של תוכן "זו קושיא, ומקושיא לא מתים", "במפלא ממך אל תדרוש", "כשתלמד מספיק אתה תראה את אמיתות התורה, כיום אתה לא בקיא מספיק בסוגיות" ו"קראת קונטרסים של המיסיונרים מידעת אמת", ואתה מושפע מהם?"

כשהבחורים מרגישים שאין דיאלוג בונה, ושאינן ביכולתם לפרוק את הגיגיהם, תחושת אכזבה אופפת אותם. ההתמודדות

אנו נוהגים לגלגל בלשון האכזבה בכל זמן שקיימת ציפייה או חלום שגווע ואינו מתממש. אולם ישנו גם רצף ניואנסים והקשרים שמעצבים את האכזבה אצל בני האדם ונותנים למושג הזה היבטים מגוונים ומרתקים, ובעיקר כשאלו נרקמים מסיפורי חיים. במאמר הנוכחי אעסוק באכזבה שחווים היוצאים לשאלה מהקהילה החרדית. ראשית תהליך האכזבה בקהילה החרדית יוספו - בחברה החילונית.

לאכזבה פרמטרים שונים שמחזקים את האדם או מחלישים אותו, אולם בבסיסו היא זה תמיד תוצר של הבטחת שווא, הכחשה, מבוכה, מפח נפש שיוזיל לתסכול. עם זאת התגובה לחוויה גובה מחיר נפשי שונה בין בני האדם: אצל האדם המאמין למשל, חוויית האכזבה כמעט שאינה קיימת, משום שאכזבות אנושיות הן רמזים לדרך הנסותרת של אלוהים. כך יוצא שאפילו מצבים טרגיים כמו מוות של אדם קרוב מתקבלים במושגים כמו "נסותרות האל, ולא לנו הזכות לשפוט אותו". ברגע שאדם חרדי משיל מעליו את האמונה ואת חייו המונחים בציווי אלוהי, הוא לומד להיות קשוב לעצמו, הוא מונע מתוך אישיותו ונחשף לרגשות שטרם נתן להם ביטוי - ביניהם תחושת האכזבה. גילוי העצמי קורה לפיכך בתהליך היציאה לשאלה שבו האינדיבידואליות מקבלת מקום בהוויה.

לתבנית נוף מולדתם של החרדים, והמסגרת הקהילתית שבה צמחו ה"יוצאים לשאלה" השיבות יתרה בסוגיית האכזבה. לכן בלשון תמציתית אומר כי כל תפיסתם של הבחורים עד היציאה לשאלה הייתה עטופה וכלואה, לפיהם, באבחנה שבין קודש לחול. חוויה של הדת המעשית שהאדם חייב בה כל שעות היממה הכניסה את הבחורים, כפי שהסביר מרואיין, ל"אטמוספירה" שכל רקמת חייהם נבלעה לתוכה. היא נכפתה על הבחורים בכך שנתגלתה בפניהם כמוהות ש"הייתה שם". מכיוון שהתפיסה היא שהאדם נוצר "בצלמו ודמותו" של האל, הרי שמהותו (של

עם השאלות ברדמו של עולם כפי שהגדיר לי אחד ממרואייניי "אינן מוגדרות כעוד שאלה סתמית של מימוש רצונות בחיים, הנדון העומד כאן על הפרק גם איננו מה תהיה צורת החיים, הבעיה כאן היא החיים, הם הם בעצמם, נקודה". שאלותיו נשארות כלואות בתוכו ו"כשיש כבר משקל של רצף של שאלות שביום מן הימים אתה מוצא שזה לא מתאים לך, תפרו לך תיק, זה זיכאון נוראי". אלה תסכול, אכזבה וזיכאון שמלווים את הבחור לאורך תהליך היציאה לשאלה כולו. זוהי התפוררות אטית של מהות החיים שעל פיה חי ושהיה נאמן לה, תחושה שמאפילה על כל רגש חיוני.

האכזבה, יאמרו ה"יוצאים לשאלה", היא מתגובת ה"טיוח" של בני הקהילה כלפי שאלותיהם, והתחושה היא שמוקיעים אותם. זהו דכודן שנובע מערפול הוודאות של משמעות חייהם, דווקא מאותו עולם שטוען לחזקה על האמת.

אכזבה מהמשפחה החרדית

החרדים, טרם יציאתם לשאלה, העריכו שכאשר יתפקדו משפחותיהם יתנכרו להם. היו שהעריכו שישבו עליהם "שבעה", שהאם תבכה, שהאב יתמוטט או כמו שניסח זאת אחד ממרואייניי "איך להגיד? אני אהרוס להם את החיים". היציאה לשאלה והתחברותם לישראליות החילונית תתורגם לבגידה. המעבר מהחיים החרדיים לחילוניות תתפרש כהתרסה, ככפירה וכעלבון. מכיון שבמעשיהם הם מנפצים את תפיסת "דרך התורה", ולכאורה הקהילה חיה לפי לשון שבדו לה חכמים. אף על פי שעתיד זה ידוע מראש, כאשר הוא מתממש האכזבה מתעצמת ללא נשוא. כיצד יכול אדם לקבל רגשית שהוריו מולידו יקברו אותו בחייו?!

"הדממה נפקעה. אמרתי שאני מתפקד...פניו (של אבי) היו אדומות" כותב שמעון ביומנו "הרגשתי צורך לחבק אותו. לומר לו 'ידי! העיקר שאני חי!...תנסה להבין אותי'... אבא פרץ את הדממה 'אתה יודע שלא תוכל להיות אתנו אם אתה באמת מה שאתה אומר'. קינאתי באלוהים על שאבי אוהב אותו יותר, על שבמקום לומר לאלוהים 'עד הילדים שלי', הוא אומר לי 'עד האלוהים שלי'...היה ברור לו שאני אעוף מהבית...בהודעתי הדרמטית על כפירתי הוא ראה העדפת חיי העולם הזה על חיי המשפחה ועליו. אני הוא זה שעזב את הבית! אני הוא זה שבחר בדרך חיים חדשה!" מושג האכזבה מקבל נופך ארכאי - שתצו נוקב היישר אל נבכי ועקדת את בנך".

אכזבה מהתפיסה הדתית: הביטוי המשפחתי והקהילתי

כל הסביבה הקרובה, מהקולגות במעגל הקהילתי ועד למשפחה במעגל המצומצם סברו סברה גורפת ולפיה "אם אדם עוזב את אלוהי ישראל זה רק מפני יצרו המיני". אמירה זו מקבלת רוח

לבית מהתלמוד הבבלי ולפיו: "יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא" (סנהדרין סג ע"ב).

מאותה הסיבה תויגו אף כאנשים חלשים (Friedman, 1991) & Heilman), חלשים במובן זה שתכונות האדם הנשגבות והמכוננות של שומר המצוות נפגמו כי תאוותם בידם והם חשים לעבר האטרקציות וההנאות של העולם הזה. "היוצאים", בעודם חרדים, פירשו זאת כתגובה מתחמקת ומדחיקה את הדיון הנוקב על האיזאלוגיה שבתוכה התעצבה ראייתם, מחשבתם והתנהגותם.

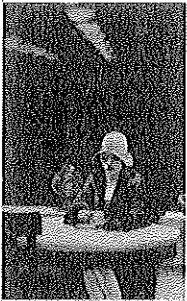
"היה חשוב לי שלא יגדירו אותי (את היציאה בשאלה) שבגלל תאוות יצאתי, אלא בגלל אדם שחשב, שהחליט ובאמת לא מאמין, לכן הסכמתי להתעמת עם כל אחד" הסבירו מרואייניי.

גם התגובות המניפולטיביות של בני המשפחה עוררו זלזול ואכזבה אצל ה"יוצא". זלזול כלפי ניסיונות פסולים להחזיר את בנייהם בתשובה (אימא תישבר ותבכה, אבא יקבל התקף לב יאושפו), ואכזבה מהתנהלותם ותגובותיהם הרגשיות. זאת מכיון שתימת השלטת השכל על הרגש זו "הנחיה מינקותא". שליטה ויכולת שכלית הן עיקרון חברתי ולא רק אישיותי ב"חברת הלומדים" החרדית (פרידמן, 1991).

אכזבה מהצבא

בעדיבת הבית החרדי, לאחר שפשטו את בגדיהם, קיצצו את פאותיהם, וחילנו את שמותיהם מיצחק לצחי ומאליהו לאל, מקבלים על עצמם היוצאים לישראליות את כל החובות והזכויות של אזרח ישראלי יהודי, וביניהם התגייסות לשורות הצבא. ההתחיילות לתפיסתם משקפת את ליבת הישראליות, וחלק הכרחי בנרטיב של הישראלי החילוני שהם מבקשים לאמץ.

בהתגייסות היוצאים לצבא, הם בטוחים שהמסגרת תשלב אותם כשווה בין שווים וששם יוכלו לממש את כישוריהם, אלא שבפועל השאיפה הזו לא מתממשת תמיד. חלק נכבד מהיוצאים מתגייסים לצבא כשהקב"א שלהם נמוך ולפיכך מגייסים לתחומים "פחותי כבוד" לדעתם כגון נהגים, עובדי דס"ר טבחים ועוד. הקב"א נמוך מפני שהמבחנים מבוססים על ידע תרבותי מלימוד בבתי ספר ממלכתיים חילוניים, והם כוללים גם את ידיעת השפה האנגלית. בנוסף לכך, מסביר אלי "כשזימנו אותי למבחנים הייתי חרדי ולא עניין אותי המבחן, סתם הקלדתי על המחשב מבלי להסתכל על השאלות". אין אפשרות להיבחן שנית. באופן זה משעתק הצבא את ההיבט

ההגמוני של החברה בישראל לשורותיו, ומשבץ את חייליו כהתאם לנורמות ולכלים מערביים בלבד, הכוללים דגש על מעמד סוציו-אקונומי והשכלתי (סמוחה, 1983). אפילו קבלת זכויות "חייל בודד", מתברר, אינה דבר של מה בכך. תופעת ההתחיילות של ה"יוצאים לשאלה" אינה רחבה ומוכרת דיה, ולמעשה המערכת הצבאית אינה ערוכה לקליטתם, ושאיפותיהם של היוצאים פוגשות באטימות ואכזבה רבה.

לפי חזוניתיהם הצבאיות נחלקים מרואייני לשתי קבוצות: בראשונה נמצאים אלה שמצאו במהלך השירות את "ביתם" החדש, אם בשל הדטרמיניזם וההצלחה להשתלב בנגייסות ובתפקידים מכובדים יותר, ואם בשל שינוי הגישה על אף האכזבה. בקבוצה השנייה נמצאים המאוכזבים קשות מהיחס הצבאי שניתב אותם לשוליים ולא "השתקמו" מהתחושה המבזה, ומהקושי לפייס את עצמם נוכח ציפיותיהם.

אכזבה מהחילונים

התכנים והערכים השונים שמחזיקים בהם ה"יוצאים לשאלה" לחול הישראלים יוצרים לא פעם בעיית תקשורת בין-אישית. כידוע, "היוצא" עשה מהפך בחייו, שחייב אותו בהבנת הדת היהודית ובעיסוק בשאלות פילוסופיות בניסיון לענות על ה"למה" של חייו, המשמעות והמטרה שלהם, וכיצד ניתן להסביר את האבסורדיות שבקיום האנושי ולהתמודד עמו. החילוני הממוצע בן גילו נמצא בשלב שהוא חסר כל מודעות עצמית ורפלקציה על עצמו. ישנם מי שאינם נכנסים לקטגוריה סכמתית זו, אבל היא מאפיינת את הדור הצעיר וכמובן, את מי שלא עשה מהפך בחייו ונדרש לעשות "בדק פנימי".

זאת ועוד, למסלול היציאה שלהם לישראליות יש גוון מאוד ייחודי ומקומי, שנובע מפסיפס חברתי שבו יהודים אורתודוקסים חיים במדינת דת-לאום יהודית, שהקימו חילוניים שהחזיקו ועודם מחזיקים בדת כזהות וכבמכשיר שלטון (אגסי, 1984). לעומתם "היוצאים", מתוך ששינוי ופירשו משך רוב חייהם, מחפשים להשמיט את הדת מקרבם. היגמלותם מתרבות המקור היא שיצרה לא פעם עימותים תרבותיים. היוצאים מגלים כי פרופיל הישראלי המצוי הנו של אדם מאמין: יש שמניחים תפילין, יש שמדליקות נרות, מנשקים מזוזות ומיני ריטואלים שהתודעותו של "היוצא" אליהם מותירה אותו בהלם תרבות. "אין חילוני אמתי פה?" תמהים בנימת אכזבה רבים מן ה"יוצאים". המעבר לישראליות החילונית נתפס כמעבר לחברה שאינה מאמינה, לחברה שהטקסים בה נעשים כחלק ממסורת, לא כאקט דתי. ובכלל החילונים הפגינו אטימות תרבותית לעבר הדתי 'שלנו' 'כפי שצינו מרואיינים', ובה בעת נראו כנכנעים ומחויבים 'באופן עיוור לטקסי הדת והחגים'. ריבוי

תופעות העלייה לרגל לקברי צדיקים, וביטויים כגון "בעזרת השם", שמירת צום יום הכיפורים ועוד כהנה וכהנה מפתיעים ומאכזבים את "היוצאים", בעיקר מפני שלפיהם הישראלים החילוניים הסרים הבנה אמיתית טקסטואלית למעשי הדת שלהם. ה"יוצאים" מתרגמים התנהגות זאת כחסרת תכלית ומבוססת על בורות, והישראלים החילוניים מנגד מתעמתים עמם לא פעם ומפרשים את הסתייגותם ממנהגים כבעיה אישיותית שהיא הקיצוניות, אלי (מרואיין) הסביר:

"אתה סתם קיצוני אומרים לי, בגלל שאני לא צם ביום כיפורים ודברים אחרים שאני לא עושה. הם חושבים שאם הם קובעים מזוזה זה ישמור עליהם, הרי המזוזה היא מצווה אחת מתוך התרי"ג מצוות, אין הבדל בין מזוזה לתפילין, שמירת הנידה ונענוע הלולב, והם כל כך שומרים על מצוות המזוזה שהיא בכלל לא חמורה מבחינת העונש שלה ושמירת השבת שהיא חמורה מאוד מזלזלים בה, אתה פשוט לא מבין את החילונים."

אלי פותח בהסתייגות מהריטואלים הדתיים כפי שהם מתקיימים אצל החילונים/מסורתיים, מכיוון שיותר מכול הם הופכים את היהדות הדתית ליהדות עממית עם ערכים שהזיקה ביניהם לבין ההלכה מוערית. הישראלים החילונים סוברים שה"יוצאים" נוטים לעמדה אנטגוניסטית משמו כלפי היהדות. לכן ידענותם הטקסטואלית, אף אם משקפת את הדת, אינה משנה את הרגשתם כלפי ה"יוצאים" (והדת) ותוהית ה"קיצוני" נשמרת כשהייתה.

אכזבה מן המוסדות החילוניים

הדיבר הראשון ב"חוקי ההשרדות" מנחה למקום תעסוקה, אלא שרמזורי ההכונה למסלול הקונסנזוס הישראלי מנתבים אותם לשוליים. עליהם למצוא פרנסה שכדי לעסוק בה (באשר היא) אדם צריך שניסיונו והרקע שלו יענו לפחות לדרישות המינימום: כתובת, חשבון בנק שאף פעם לא פתח, פלאפון שבשלב זה לא השיג בשל עלותו, רישיון נהיגה שהיה אסור עליו כבחור ישיבה, וכעת זהו נטל כלכלי, בגרות וצבא. אי שוויון של הזדמנויות על רקע זה, גורם להם לתסכול עמוק שיכול להעסיק אותם ימים רבים. תרבות העוני החרדית נולדה מתוך אידאולוגיה סנפנית, כעת האידאולוגיה היא התערות כלכלית. הניעות הכלכלית לבדה נחשבת לאחת מממדי ההסתגלות כי לתפיסת "היוצא" היא מסמלת את "יעילותו" בחברה החדשה. אותם בחורים שלקחו את עול העצמאות על כתפיהם לעתים מוצאים מחסנים עזובים, או ספסלים בגינה ציבורית כמקום משכנם. מאכן שכתובת מגורים אינה תמיד קיימת והקשיים למציאת עבודה ואפילו לפתיחת חשבון בנק חריפים.

הערות

מאמר זה נשען על עבודת התיזה שלי, משנת 2005 חרדים מהגרים לישראליות: הדיסקורס של בחורים מהקהילה החרדית על ה"יצאה לשאלה" ותהליך השתלבותם בחברה הישראלית. עמותה שמפיצה עלונים שלטענתה מוכיחים את חוסר המוסר התורני ומפריכה טענות מדעיות לכאורה שבתלמוד.

מקורות

אנסי, י. (1984). *בין דת ולאום: לקראת זהות לאומית ישראלית*, תל אביב: פפירוס ובית ההוצאה באוניברסיטת תל אביב.
הר אבן, א. (עורך), (1983). *האמנם קשה להיות ישראלי? היבטים ערכיים והשוואתיים*, ירושלים: הוצאת מכון ון ליר.
פרידמן, מ. (1991). *החברה החרדית: מקורות, מנחות ותהליכים*, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
שביד, א. (2005). "פלורליזם כהסכמה חברתית וכהשקפת עולם אישית", בתוך: http://www.pluralismisrael.com/maagar_maamarim
שני, א. (2005). *חרדים מהגרים לישראליות: הדיסקורס של בחורים מהקהילה החרדית על היציאה לשאלה ותהליך השתלבותם בחברה הישראלית*, חיבור לקבל תואר מוסמך.

Friedman, M. & Heilman, S.C. (1991). Religious fundamentalism and religious Jews: The case of the Haredim. In M. Friedman, M.E. Marty, & R.S. Appleby (Eds.), *Fundamentalism observed* (pp. 197 - 263). Chicago and London: University of Chicago Press.

הפן הנוסף למרירותו ולהוצאתו של הבחור מן הכלל אל הבדידות בהקשר הנוכחי הנו הפרמטר המקצועי. בכל משרה אפשרית נשאלות השאלות "עבדת פעם? מה אתה יודע לעשות? צריך מישהו עם ניסיון. יש לך בגרות?" או "איפה היית בצבא? יש לך רישיון נהיגה?" אומר מעוז (מרואיין) באינטרציה של "המצב קשה". אחרי שמבינים "היוצאים" שעליהם להכפוף ראש ולעסוק בכל משרה שתתפנה הם עובדים במלצרות, בשטיפת כלים, חלוקת עיתונים ובשליחויות. עיסוקים אלה מציבים את "היוצא" (בתחילת דרכו) בתחתית הסולם החברתי הישראלי שמבוסס על הבחנה מקצועית והשכלתית. אפילו תלמידי חכמים שיצאו את הקהילה, התפרנסו מחלוקת עיתונים ועבודות "פרולטריוניות" מודרניות אחרות, שתמורתן הכלכלית נמוכה. "חברת האינדיבידואלים" שבמהותה, לתפיסתם של ה"יוצאים", אפשרות לביטויים אישיים ולדרך עצמאית, היא כותרת שמקדימה את תוכנה. הניסיון המשותף של ה"יוצאים" ככלל מצביע על אובדן המעמד שהיה להם בתרבות המקור. היות שמטרתם העיקרית היא שיפור מעמדם ואפשרות למוביליות כלכלית, תוביל המציאות, זו שמונעת מהם לממש את שאיפתם, לתחושות מצוקה, אכזבה ותסכול.

לסיכום, האחידות האיזואלוגית והטקסטואלית שבגינה היו חרדים, הייתה לעקב אכילס כשביקשו להבין את דרכם מדעת. כך שאלות נוקבות על אמונה נגנזו ותייגו את ה"יוצאים" כיחידים סוררים ולא עוד כ"איבר בחברה". זו הייתה תחילתו של מסע פתלתל של תסכול ואכזבה של ה"יוצאים". נגזרת נוספת של ההומוגניות המחשבתית הייתה תיוגם כרודפי תאוות מיניות, עניין שסיכל כל ניסיון להסביר את מניעיהם, ותחושת אודלת היד ממשיכה וטופחת על פניהם. לאחר המעבר לישראליות ובהתגייסם למערכת הצבאית גילו שהציפייה להיות ככל החיילים התמוססה. מהבחינה האישית תהליך האינטגרציה עם החברה החילונית שה"יוצאים" הסכימו לחרף את נפשם על מזבח תפיסותיה החילוניות, הדמוקרטית והפלורליזם, תהליך זה נכשל כשנחשפו למרקם אנושי שזהותו יהודית על דרך של אמונה, ואכזבתם כי רבה.

